

УДК 341.384:091(=163.41)(497.1)''1950''(093.2)

Министарство иностраних послова ФНРЈ

Један предлог за реституцију културних добара после Другог светског рата¹

Pravni savet
Pov. 41453/II
Prav. Br. 3525

2 avgusta 1950 god.

Reparacionoj komisiji pri Vladi FNRJ²

Beograd

Činjenica da su naši narodi pre rata i u toku rata lišeni mnogih istorijskih dokumenata, koji se i sada nalaze u mnogim muzejima i bibliotekama pojedinih zemalja, navela je Zavod za zaštitu i naučno proučavanje spomenika kulture N.R. Srbije da ovome Ministarstvu uputi akt br. 873/50 sledeće sadržine:

„Kao što je poznato, spomenici kulture i istoriski izvori naših naroda vekovima su uništavani, razvlačeni i na razne načine izvoženi u inostranstvo. To se naročito odnosi na srpski narod koga su razni neprijatelji permanentno pljačkali od IV krstaškog rata (1204) pa sve do 1944 godine, tako da se danas u N.R. Srbiji od dokumenata nalaze

---

¹ Грађу дигитализовао и уредио Александар Рафаиловић за потребе пројекта „Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20 веку”, (№ 47019) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Reparacionoj Komisiji pri Vladi FNRJ kopija za Savet za nauku i kulturu Vlade FNRJ; Arhiv ministarstva inostranih poslova (AMIP), PA, Grčka 1950, f 43, d -14, 414153.

samo ostaci ostataka one visoke civilizacije koja je dala Miroslavljevo jevanđelje, Dušanov Zakonik, Jefimijin vez, a u arhitekturi i likovnoj umetnosti Studenicu, Žiču, Sopoćane, Lazaricu i tako dalje. Ovo razaranje dokumentacije naše slavne prošlosti osobito je jezivo u oblasti pisanih spomenika. Posle paljevine Narodne Biblioteka 1941 godine u samoj Srbiji najmanje se nalazi onih dela koja je sprski narod perom i kičicom vekovima stvarao, a nesrazmerno više njegovih takvih spomenika ima u Sofiji, Moskvi, Odesi, Lenjingradu, Budimpešti, Pragu, pa u Beču, Berlinu, Minhenu, zatim u Parizu, Londonu itd. Vraćanje tih dela narodu koji ih je stvorio istoriski je zahtev koji postavljaju ne samo afirmacije naše kulture već i osnovni ljudski moral, jer su ti spomenici redovno otišli sa naše teritorije putem pljačke, krađe ili šverca. Obični međunarodni propisi o restituciji na njih se retko mogu primeniti, jer su uglavnom odneseni pre 1941 godine, ali princip rempasmata (na mesto uništenih u poslednjem ratu, da nam vrate ranije odnesene spomenike) trebalo bi što upornije sprovesti. Isto tako ova dela trebalo bi uzeti kao vrednosti prilikom naplate ratne štete, ili ih makar otkupiti, ili – ma kojim drugim putem vratiti u zemlju.

Ovom prilikom dostavljam vam najvažnije rukopise koji se nalaze u Beču, Berlinu, Lajpcigu, Minhenu, Parizu, Bolonji, Rimu i Londonu. Zavod će vremenom izraditi spisak i onih dela koja se nalaze u drugim zemljama, pa će vam ga takođe dostaviti.

Skrećem naročitu pažnju na Psaltir Đurđa Brankovića koji se sad nalazi u Minhenu, a koji po umetničkoj i istorijskoj vrednosti dolazi odmah posle Miroslavljevog jevanđelja.“

MIP je proučio izloženu ideju i smatra da se ona može prihvatiti i pravno obrazložiti, na onim pravnim principima izraženim u međunarodnim sporazumima u toku II svetskog rata – imajući u vidu i tada je sama institucija restitucije više moralnog – nego pravnog karaktera.

Prema dodatku uz Pariski finalni akt o nemačkom reparacijom pod tačkom d/ predviđena je mogućnost da se predmeti koji se ne mogu restaurirati, jer se ne mogu pronaći, mogu zameniti ekvivalentnim predmetima. Ova ideja prihvaćena i u Ugovoru o miru sa Italijom u čl. 75 t 9. u pomenutim odredbama nije ništa rečeno koji predmeti dolaze u obzir za ramplasan, kao i to ko će odrediti ekvivalentnu vrednost ako se stranke ne slože. Baš ovaj nedostatak čini i našu situaciju delikatnom, jer će svaka zemlja nastojati da odbija predaju onih predmeta koji imaju veliku vrednost i čiji se povraćaj baš i želi da obezbedi. S druge strane, baš to što u citiranim odredbama i to naročito u čl. 75 Ugovora o miru sa Italijom predviđa ... „, ona /Italija/ se obavezuje da će predati zainteresovanoj Ujedinjenoj Naciji predmete iste vrste i približno one vrednosti koji su imali odneti predmeti ukoliko se takvi predmeti mogu nabaviti u Italiji“. Daju nam mogućnosti da postavimo svoj zahtev i da time, što ćemo pružiti podatke o postojanju predmeta, koji su stvoreni od naših ljudi i stoga pripadaju našim narodima prvenstveno, ukažemo na faktičku mogućnost ramplasmata, nodirajući

istovremeno i u istorijske spomenike Italije / u biblioteci u Bolonji: Hvalov ilustrovan rukopis Jevanđelja i Apostola iz 1404 god. Br. 3575 B ./.

Istim razlozima možemo postaviti i svoj zahtev prema Nemačkoj i Austriji iako sa tim zemljama nisu još pripremljeni tekstovi ugovora o miru, budući da te zemlje imaju veliki broj kulturnih i naučnih tekovina do kojih su, često, dolazili i sretstvima koja se ne mogu braniti, a – izazivali su početak rata u kome naša zemlja izgubila i veliki broj preostalih predmeta naučne i umetničke vrednosti. Ta situacija daje nam puno moralno pravo da svoj zahtev za ramplasmene ostvarimo u predmetima koji su naši a krase njihove biblioteke. Izneta načela međunarodnog prava izražena u dodatku Rezolucije finalnom aktu, Londonskoj deklaraciji od 5 januar 1943 kao pravni osnov za postavljanje zahteva.

Da bi se osnovano postavio ovakav zahtev potrebno je prethodno ustanoviti:

1. koje je umetničke odnosno naučne predmete odneo okupator za vreme rata 1941-1945 i u koju zemlje /tačne i konkretne podatke/.
- 2) koji su od donetih predmeta ustanovljeni i restituisani.
- 3) za koje je od ovih predmeta ustanovljeno da se ne mogu pronaći.
- 4) podaci koji ukazuju na ekvivalentnu vrednost.

Po sebi se razume da će ovakvi zahtevi moći biti postavljeni samo prema po-beđenim zemljama i to kao ramplasman samo za one umetničke predmete koji su odneti u toku II svetskog rata.

Isto tako treba naglasiti da se ovaj zahtev ne može postaviti prema Vatikanskoj biblioteci.

Moli se Reparaciona Komisija da prouči ovo pitanje i poveže se sa pomenutim Zavodom N.R. Srbije kako bi dobila potrebne podatke, u i učinila dalje što je potrebno da bi se formalne postavili konkretne zahteve za ramplasmene.

Treba biti unapred spreman da će ovo pitanje izazvati protivljenje i da će se na svaki način ometati ostvarenje. Ako je potrebna podrška naših Ambasada molimo izvestite MIP.

Pravni savet izražava svoju sumnju u pravnu mogućnost postavljanja zahteva za ramplasman za one umetničke predmete koji su uništeni prilikom bombardovanja Beograda 1941 god., ali to bi bilo u svakom slučaju moralna podrška drugih naših zahteva. Na ovaj način pretrpljena šteta pokrivena je dodeljenom ratnom štetom, kako da bi nam se moglo primetiti da je ovo pokušaj dvostranog obeštećenja za jednu istu štetu.

Smrt fašizmu – sloboda narodu !

Glavni pravni savetnik MIP-a

Opunomoćeni ministar /Dr. Milan Bartoš/

***Списак српских рукописа који су се налазили у бившој
Дворској библиотеци у Бечу.³***

1. Доментијанов живот Св. Саве из 1243 (бр. 57)
2. Доментијанов живот Св. Саве из 1246 (бр. 25 и 62)
3. Зонара, летописац, 1534 (бр. 126)
4. Громовник и Луновник, 1593 (бр. 119)
5. Зборник са номоканоном (бр. 113)
6. Служабник (бр. 115)
7. Псалтир (бр. 117)
8. Саборник (бр. 92)
9. Палеја (бр. 9)
10. Апостол (бр. 6)
11. Четворојеванђеље (бр. 7)
12. Требник (бр. 101)
13. Требник (бр. 97)
14. Номоканон (бр. 103)
15. Номоканон (бр. 104)
16. Служабник (бр. 109)
17. Номоканон (бр. 110) – 1620
18. Псалтир (бр. 111)
19. Богородичник (бр. 48) – 1547
20. Псалтир (бр. 51) – 1502
21. Требник (бр. 54)
22. Апостол (бр. 56)
23. Октоих (бр. 60)
24. Триод (бр. 69)
25. Молитавник (бр. 79) – 1504
26. Требник (бр. 84)
27. Псалтир (бр. 85)
28. Молабни акатисти (бр. 90)
29. Триод-Трипеснец (бр. 45)
30. Хомилије (бр. 31)
31. Пролог-Септембар (бр. 32)
32. Апостол са минијатурама (бр. 39) – 1682
33. Минеј – фебруар (бр. 40) – 1525
34. Четворојеванђеље (бр. 41)
35. Патерик (бр. 42)

---

³ НВ – бројеви у заградама означавају предатне бројеве из инвентара наведених националних библиотека

36. Псалтир (бр. 44)
37. Апостол (бр. 26)
38. Октоих (бр. 27)
39. Главизник (бр. 28)
40. Зборник (са Псалтиром) (бр. 30)
41. Апостол (бр. 23)
42. Минеј – новембар (бр. 21)
43. Крмчија (бр. 21) Хиландар 1685.
44. Минеј септембар (бр. 19) – 1675
45. Псалтир (бр. 19) – 1686
46. Јеванђеље (бр. 2) – 1534
47. Минеј – фебруар (бр. 12) – 1682
48. Четворојеванђеље (бр. 17) – 1698

Сличних рукописа ћирилицом било је у Бечкој дворској библиотеци око 150, од којих су око 100 писани српском редакцијом, а остали бугарском, молдавском и руском.

***Списак српских рукописа који су се налазили у бившој
Дворској библиотеци у Берлину.***

1. Романов Тиник из 1382 год. (бр. 11)
2. Молбан краља Уроша из Бањске (бр. 27) (пергамент).
3. Рукопис Никанора Новобрдског из Пиве (бр. 45)
4. Триод из 1563 (бр. 22)
5. Рукопис XV века из Пиве (бр. 44)
6. Пролог XVI в. из Старчеве Горице у Зети (бр. 29)
7. Четворојеванђеље из пећи – пергамент (бр. 4)
8. Апракос Јеванђеље – пергамент, XVI (бр. 6)
9. Јеванђеље, пергамент, 1389 (бр. 10)
10. Четворојеванђеље из Рудника из XV в. (бр. 8)
11. Апракос Јеванђеље из Свете Горе 1676 (бр. 10)
12. Пракс – Апостол из 1599, из ман. Шудикова (бр. 12)
13. Апостол из 1615 из Херцеговине (бр. 13)
14. Апостол руске редакције 1563 из Житомира (бр. 14) – из Бијелог Поља
15. Богородичних – Молабник из 1559, Паирача – Босна (бр. 24) – Трноша
16. Триод из Мораче – 1444 (бр. 26)
17. Триод – Молабник „светога краља Уроша“ у Бањској (бр. 27) види бр. 2 овде
18. Пролог, март-август, Зета (бр. 29) види бр. 6 овде
19. Минеј општи из Котора (бр. 29)

20. Минеј – новембар од 1592 из Бос. Крајине (бр. 32)
21. Минеј – август од 1587 из Херцеговине (бр. 35)
22. Минеј – новембар из 1596, од Мораче (бр. 33)
23. Пролог – фебруар, из Острога у Црној Гори (бр. 39) – XVI век
24. Минеј из XII в. ман. Добрићево (бр. 20)
25. Паренесисти Јефрем Сирац из XVI в. (бр. 43)
26. Минеј из XVI в. Бијело Поље (бр. 36)
27. Псалтир – Катизма из XVIII в., Морача (бр. 1)
28. Тестаментa (Св. Писмо) из Требесине (бр. 9)
29. Рукопис из XVI в. из Мораче (бр. 40)
30. Минеј из Добрићева, XVII в. (бр. 23)
31. Рукопис из Мораче, XVII век (бр. 41)
32. Рукопис из Студенице, XVII век (бр. 18)
33. Рукопис из Шудикове, XVI век (бр. 34)
34. Рукопис XVI века из Црногорског Приморја (бр. 46)
35. Рукопис XIV в. из Приморија (бр. 49)

У Лајпцигу у Градској библиотеци налази се рукопис Теофилактова тумачења Јеванђеља, које је 1346 год. преведено са грчког на српски, по наређењу Душанове жене царице Јелене, када је била на Св. Гори.

У Минхену у бившој Краљевској библиотеци, налази се чувени илустрован Псалтир деспота Ђурђа Бранковића – Смедеревца, кога су Немци опљачкали из Фрушке Горе 1689 год. када су истерали Турке из Срема. У оригиналу књига носи наслов „Чатовник с образи“ (са минијатурама).

Српски рукописи по Библиотекама на Западу

Париз Национална библиотека

1. Минеј из 1419, за деспота Стеф. Лазаревића (бр. 22)
2. Рукопис за деспота Ђорђа Вуковића (бр. 21)
3. Зборник за Вука Гргуновића (1465–1485), а писан пре 1371 г.
4. Рукопис из XIII–XIV в. Из Скримића (бр. 25)
5. Рукопис из XV в. Радивоја Зрелца (бр. 10)
6. Лествица из ман. Ксенофона у Св. Гори XVI–XVIII в. (бр. 9)

Болоња. Библиотека Универзитетска

Хвалов илустровани рукопис Јеванђеља и Апостола из 1404 год. бр. 3575.

Рим. У Библиотеци de prrogaganda fide

Апокалипсис, писан између 1443 и 1461

Лондон у Британском музеју

Четверојеванђеље серског митрополита Јакова из 1355 год. са минијатурама
Инв. бр. 152.